

КАФЕДРА СКРИПКИ

Методика викладання гри на спеціальних інструментах

у середніх навчальних закладах

Освітній ступінь	бакалавр	Курс	3
Спеціальність	025 Музичне мистецтво	Семестр	5-6
Освітньо-професійна програма	Скрипка		
Статус	<u>обов'язкова</u> / вибіркова	ECTS	4,5
		Годин	135
		Лекції	34
		Семінари	34
		Самостійна робота	67
Семестровий контроль	екзамен/ <u>залік</u>		

Інформація про викладача

ПІБ	Козін Вадим Венедіктович , заслужений діяч мистецтв України, професор кафедри скрипки Національної музичної академії України імені П.І.Чайковського.
Профіль викладача	https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0001-7464-7040
e-mail	bogdanaviolin@gmail.com

Анотація навчальної дисципліни

Мета навчальної дисципліни – підготовка висококваліфікованих фахівців, здатних успішно здійснювати загальне і спеціальне виховання творчої молоді, оволодіння всіма засобами музичної технології, художнього осмислення виконуваних творів, педагогічною майстерністю.

Завдання навчальної дисципліни – оволодіння студентами теоретичними основами виконавства та втілення їх в педагогічну практику навчання гри на скрипці, педагогічну технологію викладання.

В результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен знати:

- технологію навчання гри на скрипці;
- педагогічний репертуар;
- спеціальну навчальну літературу;
- засоби виразності на скрипці;
- методику проведення уроку, творчі методи роботи;
- етапи і засоби роботи над музичним твором;
- основи музичної педагогіки і психології

В результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен вміти:

- вільно володіти мистецтвом гри на скрипці;
- визначати здібності учнів;

- сформувати природну постановку учня;
- забезпечити поетапний творчий розвиток учня з перспективою концертного виконавця, артиста оркестру (ансамблю), викладача.
- вільно читати ноти з листа;
- проводити інструктаж учня показом та словесним поясненням;
- навчити учня засобам виразності на скрипці, творчим формам роботи, етапам та засобам роботи над музичним твором;
- підготувати учня до концертного виступу соло та гри в ансамблі.

Перелік тем

Тема 1. Методика викладання гри на скрипці як наука. Задачі курсу методики. Використання досягнень загальної методології, психології, педагогіки, фізіології, акустики тощо.

Тема 2. Зміст поняття «здібності». Музичні здібності, їх розвиток в процесі навчання в класі по спеціальності. Співвідношення загальних здібностей і музичної обдарованості.

Семинар. Характеристика структури здібностей, необхідних для гри на скрипці.

Тема 3. Слуховий метод навчання. Розвиток і вдосконалення музичного слуху в зв'язку з активізацією мислення учнів. Види слуху. Зонна природа музичного слуху. Зв'язок слухових уявлень з руховими. Роль внутрішнього слуху при вивченні твору.

Тема 4. Природа почуття ритму. Ритм і відчуття змістовності інтонаційного комплексу. Метрична пульсація. Темп як основа виявлення характеру твору. Зонна природа ритму і темпу. Значення слухового уявлення ритмічної, метричної і темпової організації твору, що виконується.

Тема 5. Роль музичної пам'яті в педагогічному і виконавському процесах. Види пам'яті. Довільне і мимовільне запам'ятовування. Гра напам'ять. Використання закономірностей пам'яті для полегшення запам'ятовування. Роль варіантного вивчення матеріалу.

Семинар. Види пам'яті, якими користується музикант в процесі своєї діяльності та закономірності їх роботи.

Тема 6. Свідомість як доцільна воля, що втілюється в увазі. Види уваги. Центральне і бічне поле уваги. Роль уваги в процесі навчання та під час публічного виступу.

Семинар. Види уваги та її роль в процесі навчання та під час публічного виступу.

Тема 7. Уява як уособлений процес відтворення виконавцем музичних композицій. Уява і інтуїція. Асоціативні зв'язки і пошуки нових художніх рішень. Методи розвитку творчої уяви в класі по спеціальності.

Семинар. Уява, інтуїція, побудова асоціативні зв'язки та інші ірраціональні форми мислення і їх використання в процесі навчання.

Тема 8. Загальні питання постановки. Індивідуалізація постановки. Три критерії постановки. Типові форми і еволюція постановки.

Тема 9. Ігровий рух. Теорія побудови «образу руху». Поняття про «ігрову зону» правої і лівої рук. Використання природної координації рук, подолання і використання інерції руки. Автоматизація рухів і формування виконавських навичок. «М'язове відчуття». «Свобода» рухів і засоби подолання скutoсті рук.

Семинар. Специфіка м'язових відчуттів скрипалів в процесі гри. Шляхи досягнення природності та свободи ігрових рухів учня.

Тема 10. Роль художнього уявлення в процесі звуковидобування. Механіко-акустичні чинники, що визначають характер звуковидобування на смичкових інструментах. Багатство тембро-динамічної палітри – одна з найважливіших якостей художнього виконання (А.Ямпольський).

Тема 11. Постановка правої руки і якість звучання. Типові форми постановки правої руки в зв'язку з еволюцією музичного мистецтва, удосконаленням смичка. Типові недоліки в постановці правої руки, шляхи ліквідації, змінна хватка (Шпор), фізіологія ведення смичка (Штейнгаузен).

Тема 12. Класифікація штрихів на основі артикуляційної теорії Браудо. Характер перехідних процесів в штрихах. Штрихи як засіб фразування. Методика оволодіння штриховою технікою.

Семинар. Класифікація скрипкових штрихів.

Тема 13. Завдання лівої руки в процесі виконання. Нерухома і змінна точки опори при підтримці інструмента. Пальцева техніка. Зміна позиційних зон – основа техніки лівої руки (А.Ямпольський). Чотири типи переходів (Ю.Янкелевич). Зміна позицій і задачі художнього виконання. Поняття про «непозиційний» рух руки по грифу при виконанні пасажної техніки.

Тема 14. Історична еволюція аплікатурних прийомів в зв'язку зі зміною художньо-естетичних поглядів та удосконаленням смичкових інструментів. Принципи вибору аплікатури, виходячи з конкретної задачі, індивідуальних особливостей виконавця. Аплікатура “мелодична” і “ритмічна”. Типові форми аплікатур. Принцип “позиційного паралелізму” і система “лінійної аплікатури”.

Семинар. Історичні етапи розвитку аплікатурних прийомів.

Тема 15. Вібрато як засіб художньої виразності і виконавська навичка. Фізико-механічні характеристики вібрато, форми вібрато. Характер вібрато в залежності від стилю і змісту твору, що виконується. Індивідуальний характер вібрато як засіб передачі особистих переживань.

Тема 16. Інтонація як засіб виразності. Зонна природа сприйняття музичного звуку і “виразна точність” інтонації (П.Казальс). Види інтонації на смичкових інструментах, засновані на базових ладах і закономірності інтонування. Вірність інтонації і рухові навички. Провідна роль слухового уявлення.

Тема 17. Динаміка і музична виразність. Засоби фразування. Поняття про “музичну мову”. Побудова фрази як вираз музичної логіки. Агогіка як засіб фразування.

Семинар. Засоби фразування. Робота над фразуванням в процесі навчання гри на скрипці.

Тема 18. Поняття про педагогічний процес як двоєдиний (Ойстрах). Психологічні аспекти занять в класі з фаху. Типи педагогів. Типи учнів. Побудова індивідуальної системи занять. “Близька та далека” перспектива навчання (Ю.Янкелевич). Планування занять. Виховання самостійності учня.

Тема 19. Принцип єдності навчання і виховання. Авторитет педагога. Його роль у вихованні високих моральних якостей учнів. Виховна робота в учбовий і позаучбовий час. Робота педагога над підвищенням професійного рівня.

Тема 20. Принцип єдності музично-художнього і технічного розвитку учнів. Пропорційне поєднання художнього і технічного матеріалу. Опора на класичну спадщину і сучасну творчість при підборі репертуару.

Семинар. Принцип єдності музично-художнього і технічного розвитку учнів.

Тема 21. Методика проведення уроку по спеціальності. Складові частини уроку і форми проведення його. Показ на інструменті і словесне пояснення як два засоби інструктування учня, що вчиться. Метод зразка. Підготовка педагога до уроку.

Тема 22. Планування творчих форм роботи та їх втілення у практиці: аранжування, композиція, імпровізація, підбір по слуху, транспонування, диригування, гра в ансамблі, аналіз відео на аудіо записів творів навчального репертуару тощо.

Семинар. Практичне втілення творчих форм роботи: аранжування, композиція, імпровізація, підбір по слуху, транспонування, диригування, гра в ансамблі, аналіз відео на аудіо записів творів навчального репертуару тощо.

Тема 23. Самопідготовка учня – продовження уроку. Планування самопідготовки під час занять з фаху. Режим домашніх занять. Чергування художнього і технічного матеріалу. Самоконтроль, зосередженість, збереження оптимального психічного і фізичного тону. Психологічна підготовка до виступу на естраді.

Семинар. Організація та максимальна оптимізація домашніх занять скрипаля.

Тема 24. Індивідуальний підхід до відбору високохудожнього навчально-педагогічного репертуару – один з основних засобів художнього виховання. Принцип послідовності і поступовості в ускладненні засобів виразності і технічних прийомів. Навчання на матеріалі підвищеної складності. Метод педагогічного експерименту – відступ від принципу послідовності і поступовості в розвитку учня.

Тема 25. Особливості і зміст роботи над музичним твором. Чотири етапи і чотири засоби роботи над твором (І.Гофман).

Тема 26. Естрадне хвилювання і його залежність від міри готовності твору. Передконцертний режим. Психологічна підготовка. Концентрація уваги на художньо-образному змісті твору. Небезпека зосередження уваги на своєму стані, технічній стороні гри.

Семинар. Естрадне хвилювання та ефективні засоби мінімізації його негативних проявів під час концертних виступів.

Тема 27. Поняття виконавської техніки у вузькому і широкому смислах. Робота над технічним матеріалом як важливий чинник творчої роботи. Робота над гаммами і «загальними формами» техніки. Щоденні вправи скрипаля. Небезпека захоплення чисто технічним тренажем. Типи етюдів. Варіантний метод роботи над етюдами.

Тема 28. Читання нот з листа – один з показників рівня майстерності виконавця. Випередження зоровим сприйняттям і слуховим представленням рухового втілення нотного тексту. Передача

стилю і характеру твору, цілісний обхват музичних фраз. Зв'язок читання нот з листа з методами швидкого читання. Виховання інтересу до читання нот з листа – аналогія з читанням художньої літератури.

Семинар. Читання нот з листа.

Тема 29. Методика початкового навчання. Місце дитячих музичних шкіл в системі музичної освіти. Задачі ДМШ. Професійна орієнтація учнів. Методика проведення початкових уроків. Моделювання ігрових прийомів з орієнтацією на перспективу. Прискорене навчання – вимога часу. Творчі форми роботи, що базуються на слуховому методі навчання.

Семинар. Огляд посібників інструктивного матеріалу (гами та етюди для різного рівня розвитку учнів)

Тема 30. Контроль і облік успішності. Організація заліків, екзаменів, закритих академ.концертів і відкритих вечорів. Критерії оцінок. Спадкоємність в оцінках. Вимоги до технічних заліків.

Тема 31. Огляд художнього репертуару і методичних посібників для ДМШ. Порівняльний аналіз скрипкових шкіл Родіонова, Фортунова, Гарлицького, Сегал, Грігоряна, Якубовської, Станко, Шальмана, Пархоменко і Зельдіса, Тахтаджієва і інш. Етюди і інші навчальні посібники для скрипки. Репертуарні плани учнів ДМШ.

Семинар. Порівняльний аналіз методичних посібників для скрипалів-початківців.

Тема 32. Порівняльний аналіз сучасних методик навчання гри на скрипці: метод «виховання талантів» Ш. Судзукі, «Colorstrings» Г. Зілвея.

Семинар. Порівняльний аналіз сучасних методик навчання гри на скрипці: Ш. Судзукі та Г. Зілвей.

Тема 33. Специфіка навчання в музичному училищі і середній спеціальній музичній школі. Програмні вимоги до репертуару. Організація педпрактики учнів в музичних училищах.

Тема 34. Завдання музичних ВНЗ по вихованню зрілих, висококваліфікованих музикантів для установ і учбових закладів мистецтв і культури. Стимулююча роль конкурсів і оглядів в підготовці музикантів-виконавців. Педагогічна спрямованість навчання.

Семинар. Роль конкурсів та творчих змагань у розвитку та підвищенні рівня мотивації учня-скрипаля. Огляд програмних вимог скрипкових конкурсів за рівнями їх складності.

Форми та технології навчання

Лекції, семінарські заняття, письмові роботи, навчально-ролеві ігри з виконанням функцій педагога або учня.

Навчальні ресурси

Нотний матеріал скрипкового педагогічного репертуару, що вивчається, а також необхідна методична та музикознавча література представлені у вільному доступі в бібліотеці та читальній залі Академії. Всі необхідні додаткові матеріали для вивчення навчальної дисципліни надсилаються у Viber, Messenger, Telegram.

Методи контролю

Якість засвоєння навчального матеріалу у період підсумкового контролю здійснюється у формі іспиту у четвертому семестрі. До підсумкового контролю з дисципліни «Методика викладання гри на спецінструментах» студент допускається після виконання модульних контрольних робіт та захисту реферату.

На іспиті студент відповідає на два питання (одне з Модуля 1, друге – з Модуля 2).

Семестровий контроль здійснюється за наслідками аудиторної роботи, самостійної роботи та модульної контрольної роботи.

Система оцінювання

№ з/п	Контрольний захід оцінювання	Всього %
1.	Модульні контрольні роботи	15

2.	Доповідь на семінарських заняттях	15
3.	Відвідування занять	5
4.	Самостійна робота (опанування рекомендованої літератури, вивчення педагогічного репертуару, підготовка та написання реферату)	15
5.	Іспит	50
	Всього	100

**Критерії оцінювання виконання програми та фахових знань студентів по 100-бальній шкалі
(у зіставленні з оцінкою ECTS та національною шкалою)**

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	критерії оцінювання
90-100	A	відмінно	Студент виконав всі вимоги програми, опанував всі теми змістовних модулів, виконав модульні контрольні завдання, захистив реферат з сумою балів за всі види діяльності не менш ніж 90.
82-89	B	добре	Студент виконав майже всі вимоги програми (за виключенням окремих тем), виконав модульні контрольні завдання, захистив реферат на 85 балів. Сума балів за всі види діяльності знаходиться в інтервалі 82–89.
74-81	C	добре	Всі завдання програми практично виконані. Проте, не всі теми змістовних модулів опрацьовані. Студент брав участь лише в одному з семінарських занять, модульні контрольні завдання та реферат за обсягом і змістом бажають кращого.
64-73	D	задовільно	Завдання програми виконано вибірково. Теми змістовних модулів опрацьовані недостатньо. Модульні контрольні завдання та реферат виконані посередньо.
60-63	E	задовільно	Програма курсу виконана наполовину, теми змістовних модулів опрацьовані вибірково. Реферат виконаний не самостійно (частково вилучений з мережі Інтернет), модульні контрольні завдання виконані на низькому рівні.
35-39	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	Студент не виявив зацікавлення в опануванні даного курсу, багато пропусків занять, модульні контрольні завдання виконав з помилками, реферат не представив.
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним	Студент ігнорував вивчення дисципліни, не відвідував заняття, реферат не представив, програму не виконав.

Інклюзивне навчання

Навчальна дисципліна може викладатися для більшості студентів з особливими освітніми потребами.

Неформальна освіта

У межах вивчення навчальної дисципліни передбачається відвідування відкритих уроків педагогів Академії та інших початкових, середніх та вищих закладів музичної освіти (в офлайн та онлайн форматах), концертів класу, майстер-класів, мистецьких конкурсів та фестивалів, перегляд відео-уроків і лекцій видатних виконавців та педагогів-методистів.

Рекомендована література Базова

1. Агарков О. Вибрато в игре на скрипке. – М., 1956.
2. Ауэр Л. Моя школа игры на скрипке: Интерпретация произведений скрипичной классики. – М., 1965.
3. Браудо И. Артикуляция. 2-е изд. – Л., 1973.
4. Верхолаз Р. Вопросы методики чтения нот с листа. – М., 1960.
5. Войку Й. Построение естественной системы скрипичной игры. – М., 1930.
6. Гарбузов Н. Внутризонный интонационный слух и методы его развития. – М. – Л., 1951.
7. Гарбузов Н. Зонная природа темпа и ритма. – М., 1960.
8. Гинзбург Л. О работе над музыкальным произведением. 4-е изд. – М., 1980.
9. Горохов О. Техніка Паганіні (упорядн. Козін В.). – ТОВ «Видавництво КІМ», – К., 2011.
10. Готсдинер А. Слуховой метод обучения и работа над вибрацией в классе скрипки. – Л., 1963.
11. Григорьев В. Методика обучения игре на скрипке. Классика – XXI. – М., 2006.
12. Гуревич Л. Скрипичные штрихи и аппликатура как средство интерпретации. – Л., 1988.
13. Дудка Ф. Основы нотной графики. – К.: Музична Україна, 1977.
14. Камиларов Е. О технике левой руки скрипача. – Л., 1961.
15. Канерштейн М. Вопросы дирижирования. – М.: Музыка, 1972.
16. Козін В. Гами і арпеджіо як універсальні вправи в навчальному процесі скрипаля. – ТОВ «Видавництво КІМ» – К., 2013.
17. Козин В. К вопросу о классификации скрипичных штрихов. // Проблемы музыкального образования. Сб. ст. преподавателей КГМУ им. Глиэра. – К., 1993.
18. Кюхлер Ф. Техника правой руки скрипача. – К., 1974.
19. Либерман М., Берляничик М. Культура скрипичного тона. – М., 2011.
20. Маккиннон Л. Игра наизусть. – Л., 1967.
21. Менухин И. Скрипка. Шесть уроков с Иегуди Менухиным. – Научно-изд. центр «Московская консерватория», 2009. –166 с.
22. Мищенко Г. Полный курс методики обучения игре на скрипке. – С-П., 2009.
23. Мострас К. Динамика в скрипичном искусстве. – М., 1956.
24. Мострас К. Интонация на скрипке. – М., 1962.
25. Мострас К. Ритмическая дисциплина скрипача. – М., 1951.
26. Мострас К. Система домашних занятий скрипача. – М., 1951.
27. Степанов Б. Основные принципы практического применения смычковых штрихов – Л., 1960.
28. Струве Б. Вибрация как исполнительский навык игры на смычковых инструментах. – М., Музгиз, 1933.
29. Струве Б. Профилактика профессиональных заболеваний музыкантов. – Л., 1934.
30. Стеценко В. Закономірності інтонування на скрипці. – К., 1977.
31. Стеценко В. Методика навчання гри на скрипці ч.1. – К., 1974; ч.2. – К.: Музична Україна, 1982.

32. Ямпольский И. Основы скрипичной аппликации. 4-е изд. – М., 1977.

Допоміжна

1. Аврагинер В. Обучение и воспитание музыканта-педагога. – М., 1981.
2. Акустика речи и слуха: Сб. науч. тр. / Под ред. Л.А.Чистович; АН СССР. Ин-т физиологии им. И.П. Павлова. – Л.: Наука, 1986.
3. Александрова Н.Г. Основные типы музыкального интонирования в украинской камерно-инструментальной музыке 70-80-х годов.: Автореф. дис. канд. искусствоведения: 17.00.02 / КГУ им. П.И.Чайковского. – К., 1987.
4. Андреева О.П. О правомерности сопоставления языка и музыки // Проблемы взаимодействия искусства, педагогики та теорії і практики освіти: Зб. наук. пр. / За ред. Н.Є. Гребенюк. – Вип. 7. – К.: Наук. світ, 2001.
5. Асафьев Б. Музыкальная форма как процесс. – Л., Музыка, 1971.
6. Бабий-Очеретовская Н.Л. Содержание и форма в музыке. – Автореф. дис. д-ра искусствоведения: 17.00.02 / Киев. гос. консерватория им. П.И.Чайковского. – К., 1986.
7. Березовчук Л.Н. Артикуляция в музыке (к проблеме модальной звуковой формы в произведении) // Музыкальная коммуникация: Сб. науч. трудов (Проблемы музыкознания). – Вып.8. – СПб, РИИИ.
8. Брук Г. Организация контрольных прослушиваний в музыкальной школе и её педагогические принципы. Пермь, 1974.
9. Володин Н. О восприятии переходных процессов музыкальных звуков. // Вопросы психологии. – №4. – 1972.
10. Вопросы методики воспитания слуха: Сб. – Л., 1967.
11. Вопросы методики начального музыкального образования. Сб. – М., 1981.
12. Вопросы методики преподавания в детской музыкальной школе: Сб. – М.–Л., 1965.
13. Вопросы музыкальной педагогики. Сб. Вып. 2. – М., 1980.
14. Вопросы музыкальной педагогики: Сб. Смычковые инструменты. – Новосибирск, 1973.
15. Вопросы музыкальной педагогики: Смычковые инструменты. / Под ред. М. Берляничка и А. Юрьева. – Новосибирск, 1973.
16. Вопросы музыкально-исполнительского искусства. Сб. ст. под редакцией Л. Гинзбурга и А. Соловцова. – М., 1958.
17. Вопросы скрипичного исполнительства и педагогики. – М., 1968.
18. Вопросы смычкового искусства. Сб.: Труды ин-та им. Гнесиных. Вып. 49. – М., 1980.
19. Вопросы совершенствования преподавания игры на оркестровых инструментах. / Под ред. М. Берляничка. – М., 1978.
20. Воспитание музыкального слуха: Сб. – М., 1977.
21. Григорьев В. Некоторые проблемы специфики игрового движения музыканта-исполнителя // Вопросы музыкальной педагогики. – Вып.7. – М.: Музыка 1986.
22. Интонация: Сб. науч. тр. / Отв. ред. А.И.Чередниченко. – К.: Вища школа, 1978.
23. Коган Г. У врат Мастерства. – М., 1958.
24. Лесман И. Очерки по методике обучения игре на скрипке. – М., 1964.
25. Лесман И. Пути развития скрипача. – Л., 1934.
26. Майкапар С. Музыкальный слух. – Пг., 1915.
27. Мастера скрипичной педагогики: Труды ин-та им. Гнесиных. Вып. 16. – М., 1974.
28. Михайловский Б. Новый путь скрипача. – М., 1934.
29. Музыкальное исполнительство. // Сб. ст. – Вып. 1. / Отв. ред. А.А.Николаев.
30. Муратов С. Методы усовершенствования штрихової техніки скрипача.
31. Назайкинский Е. О психологии музыкального восприятия. – М., 1972.
32. Назаров И. Основы музыкально-исполнительской техники и метод ее совершенствования – Л., 1969.
33. Немировский Л. Механика, физиология и акустика скрипичного аппарата. – Л., 1933.
34. Орлова Е.М. Интонационная теория Асафьева как учение о специфике музыкального мышления: История. Становление. Сущность. – М.: Музыка, 1984.
35. Переверзев И. Проблемы музыкального интонирования. – М., 1966.
36. Погожева Т. Вопросы методики обучения игре на скрипке. – М., 1966.
37. Проблемы способностей: Сб. под ред. В. Мясищева. – М., 1962.

38. Сахалтуева О., Соколова О., Гарбузов Н., – Музыкант, исследователь, педагог. – М., 1930.
39. Сигети Ж. Воспоминания. Заметки скрипача. – М., 1969.
40. Симонов П. Метод К.С. Станиславского и физиология эмоций. – М.: Изд-во АН СССР, 1962.
41. Сокол А.В. Теория музыкальной артикуляции / Под ред. Ю.Е. Семенова. – Одесса, ОКФА, 1995.
42. Способин И. В. Музыкальная форма. М., 1980.
43. Струве Б. Пути начального развития юных скрипачей и виолончелистов. – М., 1952.
44. Струве Б. Типовые формы постановки рук у инструменталистов. – М., 1932.
45. Тагиев М., Парсегов А. Практические вопросы скрипичной педагогики. – Баку, 1981.
46. Тагиев М., Парсегов А. Проблемы мышечных ощущений при обучении игре на скрипке. – Баку, 1978.
47. Теплов Б. Психология музыкальных способностей. – М., 1948.
48. Тиц М. О тематической и композиционной структуре музыкальных произведений. Киев, 1972.
49. Фейгин М. Индивидуальность ученика и искусство педагога. – М., 1968.
50. Флеш К. Искусство скрипичной игры. Т. 1. – М., 1964.
51. Флеш К. Искусство скрипичной игры. Художественное исполнение и педагогика. – М.: Классика – XXI, 2007.
52. Чернова Т. Драматургия в инструментальной музыке. – М.: Музыка, 1984.
53. Шабунова И.М. О функциях тембра в современной музыке: Автореф. дис. канд. искусствоведения: 17.00.02 / Груз. гос. театр, ин-т им. Ш. Руставели. – Тбилиси, 1989.
54. Ширинский А. Штриховая техника скрипача. – М., 1983.
55. Штейнгаузен Ф. Физиология ведения смычка. – М., 1930.
56. Шульпяков О. Исполнительское искусство скрипача. – М., 1986.
57. Шульпяков О. Техническое развитие музыканта-исполнителя. – Л., 1973.
58. Юр'ев О. Виразальні можливості скрипкових штрихів. – К.: Музична Україна, 1974.
59. Юрьев А. Методическая разработка по вопросу классификации скрипичных штрихов. – Л., 1975.
60. Янкелевич Ю. Педагогическое наследие. – М., 1983.
61. Яньшинов А. Техника смычка. – М., 1933.